

CENTER FOR
ANALYTICAL
RESEARCH &
EVALUATION

Erasmus+

Jean Monnet Modules

**« ХАЛЫҚТЫҢ ӨМІР СҮРУ САПАСЫ МЕН ҰЛТТЫҚ
ҚАУІПСІЗДІКТІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ
МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТ »**

**Халықаралық ғылыми-тәжірибелік
конференцияның
баяндамалар жинағы**

**Сборник докладов международной научно-
практической конференции**

**«ГОСУДАРСТВЕННЫЙ АУДИТ В ОБЕСПЕЧЕНИИ
ВЫСОКОГО КАЧЕСТВА ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ И
НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ»**

**Collection of reports of the international scientific
and practical conference**

**«STATE AUDIT IN ENSURING THE HIGH QUALITY OF
LIFE OF THE POPULATION AND NATIONAL
SECURITY»**

АСТАНА 2025

УДК 657.6
ББК 65.052
С23

С Сборник докладов международной научно- практической конференции «Государственный аудит в обеспечении высокого качества жизни населения и национальной безопасности » = Collection of reports of the international scientific and practical conference «State audit in ensuring the high quality of life of the population and national security» = «Халықтың өмір сүру сапасы мен ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі мемлекеттік аудит» Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның баяндамалар жинағы. – Астана: - 359 б.

ISBN 978-601-385-061-0

Жинаққа мемлекеттік аудит органдары қызметкерлерінің, ғылыми қызметкерлердің, ғалым-экономистердің, қаржы саласы және мемлекеттік аудит мамандарының, профессор-оқытушылар құрамының және білім алушылардың халық өмірінің жоғары сапасын және ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі мемлекеттік аудиттің өзекті мәселелері бойынша баяндамалары кірді

The collection includes reports of employees of state audit bodies, researchers, economists, specialists in the financial sector and state audit, faculty and students on topical issues of state audit in ensuring a high quality of life of the population and national security

В сборник вошли доклады работников органов государственного аудита, научных работников, ученых-экономистов, специалистов финансовой сферы и государственного аудита, профессорско-преподавательского состава и обучающихся по актуальным вопросам государственного аудита в обеспечении высокого качества жизни населения и национальной безопасности

ISBN 978-601-385-061-0

©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2025

СОДЕРЖАНИЕ

Секция 1. Роль органов государственного аудита в обеспечении высокого качества жизни населения и экономической безопасности	
Базарбай А.Б. , Әбдіқадыр А.Е. Міндетті аудит объектілеріндегі аудиттің экономикаға әсері	6
Байбозин Ж.Е. Қазақстан Республикасының экологиялық аудит жүйесінің қазіргі жағдайын талдау	11
Бияшева Н.С. Совершенствование систем управления рисками в государственном аудите: проблемы и перспективы	16
Бияхмет А.А. Методологические подходы к аудиту эффективности бюджетного финансирования транспортной отрасли в казахстане	22
Жанабаева Т.М. Еңбек және жұмыспен қамту саласындағы мемлекеттік саясаттың тиімділігіне жүргізілген аудит нәтижелері	25
Маматаева Д. Аудит эффективности цифровизации налоговых систем в казахстане: проблемы и перспективы развития	31
Мәмшетов С.Ж. Агроөнеркәсіптік кешенге бөлінген бюджет қаражатын пайдаланудың тиімділік аудиті	36
Рапилбекова А.Г. Аудит эффективности реализации государственной политики в области здравоохранения	42
Талғаров Д.Д., Саржакова Ж.Р. Ұйымның ішкі бақылау жүйесінің тиімділігін бағалау	50
Тохтахметова М.А. Қазақстан азаматтарының қоғамдық мемлекеттік аудитке қатысуы	57
Секция 2. Современные аспекты развития государственного аудита в повышении эффективности государственного управления	
Абдрашов А. М. Международная практика поддержки экспортеров и оценка её эффективности	63
Ахмедия А. Қазақстандағы міндетті аудиттің маңыздылығы	66
Мырзабек Г.М. Алибай А.Д. Аудиторлық тәуекелдерді бағалау	69
Алибекова А.Б. Ерсайынова М. Сембиева Л.М. Foreign experience of environmentally oriented state audit	74
Аманжан С. А. Цифрлық экономикаға көшу кезіндегі мемлекеттік аудиттің әлеуетті мәселелері	80
Анетова А.Н. Мемлекеттік органдардағы бизнес-процестердің реинжинирингі: мемлекеттік аудиттің тиімділігіне әсері	86
Әлімбек Ә.Г. Оценка государственной инвестиционной политики Республики Казахстан на соответствие стратегическим документам планирования	90
Еспаев Е.М. Вопросы развития экологического аудита	98
Жумағалиев Е.Т. Тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық саласындағы тиімділік аудиті және инфрақұрылымды жаңғыртуға бюджет қаражатын пайдалану	102
Капан Н.М. Цифровизация государственного аудита в агропромышленном комплексе: вызовы и перспективы	104
Құсан Н.А. Государственный аудит в повышении эффективности управления государственным долгом на местном уровне: казахстанский опыт	110

Наурыз Д.А. Мемлекеттік аудит пен қаржылық бақылауды жетілдіру: шетелдік және отандық тәжірибе	117
Нурмагамбетова А.С. Сыртқы мемлекеттік аудиттің ашықтығын арттырудағы тәуекелдерді басқару жүйесінің рөлі	122
Ондасын А.Е. Цифровизация государственного аудита: современные подходы и перспективы	130
Өмірзақ.М.Е., Олжабаева.А.М. "Қазатомөнеркәсіп" ұақ "ақ қызметіндегі қателер мен жосықсыз әрекеттер: аудиторлық тәуекелдерді және бақылау шараларын талдау	140
Сакенова Г.Б. Рассмотрение международного опыта аудита эффективности реализации политики социального обеспечения в сфере продуктивной занятости Казахстана	146
Сембиев А.Н. Международный опыт развития социального аудита	152
Серікова А. Р. Энергетика саласындағы тиімділік аудиті	154
Сапархан Д.Б Қазақстан республикасының басқару жүйесіндегі мемлекеттік аудиттің рөлі	160
Сейфуллин О.Т. Развитие национальной системы сертификации государственных аудиторов как фактор повышения качества государственного аудита	168
Секция 3. Актуальные проблемы экономики в обеспечении национальной безопасности	
Анапия Н. Ж. Передача субъектов квазигосударственного сектора в конкурентную среду как инструмент снижения доли участия государства в экономике	174
Бақытжанова С. Б. Ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі мемлекеттік қаржылық бақылаудың рөлі	178
Есенбек Ч.Н. Влияние уровня финансирования науки на конкуретоспособность национальной экономики	181
Жаксылык С. Е. Жилищно-накопительная система: зарубежный опыт и практика внедрения в Казахстане	188
Жасұланова А. Б. Қазақстандағы сыбайлас жемқорлыққа және мақсатсыз шығындарға қарсы күрестегі мемлекеттік аудиттің рөлі	195
Жетпісова А.Е. Бухгалтерлік есепте әділ құнды қолдану: мәселелер мен мүмкіндіктер	202
Касенова А.К. Удаленный аудит: технологические вызовы и решения	208
Комекбаев Е. Е. Ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі экономиканың өзекті мәселелері	212
Мишкель И. А. Влияние киберугроз на экономическую стабильность и национальную безопасность	219
Танатова А. Қазақстан экономикасындағы ішкі аудитті қамтамасыз етудің өзекті мәселелері	225
Темирбек А. Т. Оценка влияния бухгалтерских ошибок на достоверность финансовой отчетности	233
Бекболсынова А.С. Стратегия налогового администрирования Республики Казахстан в условиях турбулентности экономики	239
Секция 4. Современные тенденции развития государственного аудита, учета и финансового менеджмента в странах Европейского союза	
Бекбосынова Л.Ж. Жабдықтаушылармен есеп айырысу есебі және ішкі бақылаудың негізгі теориясы	245
Ерниязова А.Р., Қаратаева Н.О., Боган А.А Цифравизация государственного аудит в странах ЕС: Как технологии помогают проверять финансы	252

Губарь С.А. Организация аудиторской деятельности в Республике Беларусь	259
Жахметова А.К., Шахарова А.Е. Мемлекеттік сатып алуды камералдық бақылаудың шетелдік тәжірибесі	264
Zhartybek D.B. From E-Salyq business to SAF-T: A Towards international Tax accounting standards	271
Каримова А.Х. Современное состояние учета расчетов с бюджетом в Казахстане	280
Оразбай М.А. Система внутреннего аудита в управлении рисками мошенничества в государственных органах	284
Оралбай А.М. Нормативно-правовое регулирование бухгалтерского учета и аудита амортизационной политики	289
Өмірзақ М.Е. Трансформация аудита под влияние искусственного интеллекта	297
Серикова М.А., Сембиева Л.М., Бектемир Х. Европейский опыт в формировании экологоориентированной модели государственного аудита	305
Башу З.Р., Буртебаева А.А., Оралова А Улучшение механизмов государственного аудита для оценки качества и управления природными ресурсами: опыт европейского союза	309
Сутбай А.К. Проблемы и перспективы реализации учетной и контрольной функций в современных экономических системах	314
Усеев С.Ж Современные подходы к аудиту и консалтингу в строительстве: анализ практик стран ЕС	320
Тасболатов А.Е. Стратегический аудит эффективности бюджетных средств в автодорожной отрасли Республики Казахстан	324
Машаева А.Ж., Жупышева А.О Стратегический аудит обеспечения водной безопасности в Республике Казахстан	337
Мухамедьярова Л.Р. Государственный аудит как инструмент контроля и повышения эффективности управления внебюджетными фондами	346
Сембиева Л.М., Саденова Г.С. Ключевые аспекты аудита в сфере спорта	355
Улыбышев Д.Н. Жайлауов Е.Б. Бектлеева Д.Е. Совершенствование методологии оценки эффективности использования национальных ресурсов	349
С.В.Биякин Учет лизинга в соответствии с IFRS 16 в казахстанской компании: опыт и практические аспекты	358
Алтынбек Т., Темірлан Т. Қонақ үй табыстылығын басқарудағы түнгі аудиттің рөлі	364
Жұман Ғ.С. Современные подходы к учету доходов в малом и среднем бизнесе	367
Шахарова А.Е. Концепция оценки влияния эффективного использования национальных ресурсов на качество жизни населения и национальную безопасность казахстана	372
Ирисбекова М.Н. Актуальные вопросы экономической безопасности региона	375

1. Государственный аудит. Учебник / Под ред. Джамбурчина К. – Астана: ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, 2016. – 375 с.
2. Теория государственного аудита. – Астана: Счетный комитет по контролю за исполнением республиканского бюджета, 2018. – 328 с.
3. Государственный финансовый контроль: Учебник. – Астана: ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, 2019. – 391 с.
4. International Federation of Accountants (IFAC). Handbook of International Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance, and Related Services Pronouncements. – New York: IFAC, 2021.
5. Deloitte Insights. The future of remote auditing. – 2022. URL: <https://www2.deloitte.com>
6. PwC. The impact of digital transformation on audit. – 2023. URL: <https://www.pwc.com>
7. KPMG. Remote auditing: Challenges and solutions. – 2023. URL: <https://home.kpmg>

ҰЛТТЫҚ ҚАУІПСІЗДІКТІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ ЭКОНОМИКАНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Комекбаев Е.Е

Магистрант, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті., Астана қ.,
Қазақстан Республикасы,
E-mail: erbolat03kz@mail.ru

Аннотация: Бұл мақалада ұлттық қауіпсіздік мәселесі және оның негізгі құрамдас бөлігі – экономикалық қауіпсіздік қарастырылады. Экономикалық қауіпсіздік мемлекеттің қаржылық тұрақтылығын, макроэкономикалық теңгерімділігін және сыртқы қарызды тиімді басқаруын қамтамасыз ету үшін маңызды. Мақалада инфляция, ұлттық валюта тұрақтылығы, салық-бюджеттік саясат, инвестициялық ахуал және экономиканы әртараптандыру мәселелері талданады. Сондай-ақ, әлемдік тәжірибеге сүйене отырып, Қазақстанның экономикалық қауіпсіздігін нығайту жолдары ұсынылады.

В данной статье рассматриваются вопросы национальной безопасности и ее ключевой компонент – экономическая безопасность. Экономическая безопасность играет важную роль в обеспечении финансовой стабильности государства, макроэкономического баланса и эффективного управления внешним долгом. В статье анализируются проблемы инфляции, устойчивости национальной валюты, налогово-бюджетной политики, инвестиционного климата и диверсификации экономики. На основе мирового опыта предложены пути укрепления экономической безопасности Казахстана.

This article examines the issues of national security and its key component – economic security. Economic security plays a crucial role in ensuring the financial stability of the state, macroeconomic balance, and effective management of external debt. The article analyzes issues such as inflation, the stability of the national currency,

fiscal policy, investment climate, and economic diversification. Based on global experience, the paper suggests ways to strengthen Kazakhstan's economic security.

Кілт сөздер: ұлттық қауіпсіздік, экономикалық қауіпсіздік, макроэкономикалық тұрақтылық, инфляция, инвестициялық ахуал, салық-бюджеттік саясат, сыртқы қарыз, энергетикалық қауіпсіздік, технологиялық даму.

Ұлттық қауіпсіздік – мемлекеттің егемендігі мен тұрақтылығын сақтау мақсатында жүзеге асырылатын кешенді шаралар жүйесі. Оның құрамдас бөліктерінің бірі – экономикалық қауіпсіздік. Экономикалық қауіпсіздік мемлекеттің қаржылық, өндірістік, технологиялық және энергетикалық әлеуетін қорғауға бағытталған. Бұл саладағы негізгі мәселелерге ресурстық тәуелділік, қаржылық тұрақсыздық, технологиялық артта қалу және жаһандық экономикалық өзгерістерге бейімделу деңгейінің төмендігі жатады.

Макроэкономикалық тұрақтылық – ұлттық қауіпсіздіктің негізгі элементтерінің бірі, себебі ол мемлекеттің экономикалық дамуының беріктігін қамтамасыз етіп, ішкі және сыртқы экономикалық қатерлерге төтеп беру қабілетін арттырады. Макроэкономикалық тұрақтылықты сақтау мемлекеттің экономикалық саясатының ұзақ мерзімді тұрақтылығын көрсетеді, бұл өз кезегінде ұлттық валютаның сенімділігін нығайтады, инфляциялық процестерді бақылауда ұстайды және экономикалық өсімді тұрақтандырады.

Инфляция деңгейінің бақылаусыз өсуі ұлттық экономиканың әлсіреуіне, әлеуметтік шиеленістің артуына және халықтың сатып алу қабілетінің төмендеуіне алып келеді. Әлемдік экономикалық тәжірибеде инфляцияның тұрақты түрде 5%-дан аспауы оңтайлы көрсеткіш болып саналады, себебі бұл деңгейде экономика өсіп, тауарлар мен қызметтерге сұраныс сақталады. Алайда, дамушы елдерде инфляция қарқынының 10%-дан асуы өндірістік шығындардың көбеюіне, кәсіпкерлік белсенділіктің төмендеуіне және инвестициялық ахуалдың нашарлауына әкеледі. Мысалы, Венесуэлада гиперинфляцияның әсерінен ұлттық валюта толықтай құнсызданып, экономикалық жүйе құлдырауға ұшырады.

Ұлттық валютаның тұрақтылығы да экономикалық қауіпсіздіктің маңызды көрсеткіштерінің бірі. Валюта бағамының құбылмалылығы импорттық және экспорттық операцияларға, инвестициялық климатқа және халықтың өмір сүру деңгейіне тікелей әсер етеді. Қазақстандық теңге бағамының құбылмалылығы мұнай бағасына, сыртқы қарыздарға және шетелдік инвестицияларға тәуелді. Ұлттық валютаны тұрақтандыру үшін орталық банк ақша-несие саясатын қатаң бақылауға алып, валюта резервтерін тиімді пайдалану қажет.

Макроэкономикалық тұрақтылықты қамтамасыз етуде салық-бюджеттік саясат маңызды рөл атқарады. Мемлекеттің кірістері мен шығыстарының теңгерімді болуы экономикалық қауіпсіздікті нығайтады. Егер бюджеттік тапшылық үнемі өсіп отырса, онда мемлекеттің қаржылық тұрақтылығы әлсірейді. Әлемдік тәжірибеде мемлекеттік қарыздың ІЖӨ-ге шаққандағы үлесі 50%-дан аспауы тиіс деген қағида бар. АҚШ, Жапония, Германия секілді алпауыт елдерде бұл көрсеткіш жоғары болғанымен, олардың экономикасының қуаттылығы мен несиелік рейтингі бұл тәуекелді азайтады.

Қазақстанда мемлекеттік қарыздың ІЖӨ-ге қатынасы шамамен 30%-ды құрайды, бұл салыстырмалы түрде тұрақты көрсеткіш болғанымен, болашақта сыртқы қарызға тәуелділік мәселесін күшейтпеу үшін экономиканы әртараптандыру қажет. Салықтық саясаттың тиімді жүргізілуі мемлекеттік кірістердің тұрақтылығын қамтамасыз етіп, бюджеттік тапшылықтың алдын алуға мүмкіндік береді [1].

Инвестициялық ахуалдың тұрақтылығы макроэкономикалық қауіпсіздіктің негізгі факторларының бірі болып саналады. Егер мемлекет шетелдік және отандық инвесторларға қолайлы жағдай жасай алмаса, онда экономикалық даму баяулап, өндірістік сектор әлсірейді. Дамыған мемлекеттерде инвестиция тартудың бірнеше механизмдері бар: салықтық жеңілдіктер, еркін экономикалық аймақтар құру, құқықтық жүйенің ашықтығы және тұрақты қаржы нарығы.

Экономиканы әртараптандыру да макроэкономикалық тұрақтылықты нығайту үшін маңызды. Егер экономика тек шикізаттық секторға тәуелді болса, онда әлемдік нарықтағы бағаның ауытқуы елдің экономикалық жағдайына тікелей әсер етеді. Мысалы, Қазақстанның экономикасы негізінен мұнай мен газ экспортына тәуелді, бұл шикізат бағасының төмендеуі кезінде бюджет тапшылығына алып келеді. Сондықтан өңдеу өнеркәсібін, ауыл шаруашылығын және технологиялық секторды дамыту арқылы экономиканың тұрақтылығын арттыру қажет.

Өндірістік әлеуеттің төмендеуі – ұлттық қауіпсіздіктің негізгі қауіп-қатерлерінің бірі. Дамыған мемлекеттер индустриялық саясатты ұлттық экономиканың негізгі бағыты ретінде қарастырады. Мысалы, Германияның "Индустрия 4.0" бағдарламасы өндірістің цифрландырылуын, автоматтандырылуын және роботтандырылуын көздейді. Бұл өнеркәсіптік кәсіпорындардың тиімділігін арттырып, өнімнің өзіндік құнын төмендетуге және инновациялық технологияларды кеңінен қолдануға мүмкіндік береді.

Жапония өз экономикасының негізін жоғары технологиялық өндірістерге құрған. Toyota, Sony, Mitsubishi сияқты әлемдік алып компаниялар тек ішкі нарықта ғана емес, жаһандық деңгейде бәсекеге қабілетті. Жапонияның өндірістік саясаты инновацияға, сапа стандарттарына және еңбек өнімділігін арттыруға бағытталған.

Оңтүстік Корея да қысқа мерзімде ауыл шаруашылығына негізделген елден жоғары технологиялық индустрияға ие мемлекетке айналды. Samsung, LG, Hyundai сияқты компаниялар әлемдік нарықта жетекші орынға шықты. Бұл елдің экономикалық саясаты ғылыми зерттеулер мен тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарға (ҒЗТҚЖ) үлкен инвестициялар құю арқылы жүзеге асырылды.

Қазақстанның өндірістік әлеуеті негізінен шикізаттық секторға бағытталған. Өнеркәсіптің басым бөлігі мұнай-газ, металлургия және тау-кен өндіру салаларында шоғырланған. Өндірістік әртараптандыру деңгейі төмен, бұл жаһандық нарықтағы шикізат бағасының өзгеруіне тәуелділікті арттырады. Егер шикізат бағасы төмендесе, ел экономикасы дағдарысқа ұшырау қаупіне тап болады.

Қазақстанда өңдеуші өнеркәсіптің дамуы жеткіліксіз деңгейде. "Қазақстан-2050" стратегиясында елдің индустриалдық-инновациялық даму бағыты көрсетілгенімен, оны жүзеге асыруда бірқатар қиындықтар бар:

1. Технологиялық артта қалу – Қазақстандағы өндірістік кәсіпорындардың көпшілігі ескірген технологияларды пайдаланады, бұл олардың бәсекеге қабілеттілігін төмендетеді.

2. Инновациялық белсенділіктің төмендігі – ҒЗТКЖ-ға бөлінетін қаржы көлемі ІЖӨ-нің 0.2-0.3%-ын ғана құрайды, ал дамыған елдерде бұл көрсеткіш 3-4% деңгейінде.

3. Еңбек өнімділігінің төмен болуы – Қазақстанда бір жұмысшының жылдық еңбек өнімділігі дамыған елдермен салыстырғанда әлдеқайда төмен [3].

Сыртқы қарыздың артуы – кез келген мемлекеттің экономикалық тұрақтылығы мен ұлттық қауіпсіздігіне тікелей ықпал ететін маңызды фактор. Егер сыртқы қарыздың деңгейі бақылаусыз өссе, бұл мемлекеттің қаржылық дербестігін әлсіретіп, экономикалық егемендігіне қатер төндіреді. Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, сыртқы қарыз ІЖӨ-нің 60%-ынан асқан жағдайда мемлекет үшін ауыр қаржылық міндеттемелер пайда болып, бюджеттік дағдарыс қаупі күшейеді. Мұндай жағдайларда мемлекеттің әлеуметтік бағдарламаларға, инфрақұрылымға және экономикалық дамуға жұмсалатын шығындары қысқарады, бұл қоғамдағы әлеуметтік шиеленісті арттырып, экономикалық тұрақсыздыққа әкелуі мүмкін.

Мемлекеттің сыртқы қарызы көбіне шетел валютасында беріледі. Егер ұлттық валютаның бағамы әлсіресе, қарызды қайтару шығындары артып, бұл инфляциялық қысымның күшеюіне және макроэкономикалық тұрақсыздыққа алып келеді. Қаржы нарығындағы тұрақсыздық жағдайында мемлекеттік бағалы қағаздарға сұраныс төмендеп, қарыз алу шарттары нашарлай түседі. Халықаралық рейтингтік агенттіктер елдің несие қабілеттілігін төмендетуі мүмкін, бұл өз кезегінде шетелдік инвестициялардың келуіне кері әсер етеді. Мемлекет экономикалық саясатты сыртқы кредиторлардың талаптарына сәйкес реттеуге мәжбүр болады, бұл оның ішкі экономикалық тәуелсіздігін әлсіретеді [4].

Кесте-1. Макроэкономикалық қауіпсіздік көрсеткіштері

Көрсеткіш	Қазақстан (2023)	Дамыған елдер (орташа көрсеткіш)	Қосымша ескертпе
Инфляция деңгейі	9-14%	2–5%	Дамушы елдер үшін шекті деңгей – 10%
Мемлекеттік қарыз / ІЖӨ үлесі	30%	50–120%	Жапонияда – >200%, бірақ ішкі инвесторлар үлесі жоғары
Сыртқы қарыз / ІЖӨ үлесі	85%	60% дейін	Қазақстанда тәуекел жоғары, валюта

			бағамына тәуелділік бар
ҒЗТҚЖ қаржыландыру	ІЖӨ-нің 0.2–0.3%	ІЖӨ-нің 3–4%	Инновациялық белсенділік төмен
Валюта тұрақтылығы	Мұнай бағасына тәуелді	Тұрақты	Теңге бағамы сыртқы факторларға сезімтал
Экономиканың әртараптануы	Төмен (шикізатқа тәуелді)	Жоғары (технологиялық сектор басым)	Өңдеу өнеркәсібі дамымаған

Ескертпе: Ұлттық статистика бюросы негізінде автормен құрастырылған

Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, сыртқы қарыз дағдарысына тап болған мемлекеттер экономикалық құлдырау қаупіне ұшырайды. 2008 жылғы қаржы дағдарысынан кейін Грекияның сыртқы қарызы ІЖӨ-нің 180%-ына жетті, бұл мемлекеттік бюджет тапшылығының артуына және қатаң үнемдеу шараларының енгізілуіне алып келді. 2001 жылы Аргентина сыртқы қарызын өтей алмай, дефолт жариялады, бұл ел экономикасына ұзақ мерзімді кері әсерін тигізді. Жапонияның мемлекеттік қарызы әлемдегі ең жоғары деңгейде болғанымен, бұл қарыздың басым бөлігі ішкі инвесторларға тиесілі, сондықтан сыртқы тәуелділік аз. Осыған байланысты, мемлекеттің қаржылық тұрақтылығын сақтау үшін сыртқы емес, ішкі инвестицияларға басымдық беру қажеттігі туындайды.

Қазақстанның сыртқы қарызы соңғы жылдары айтарлықтай өсті. ҚР Ұлттық Банкінің деректеріне сәйкес, 2023 жылы Қазақстанның сыртқы қарызы 165 миллиард АҚШ долларына жетті, бұл ІЖӨ-нің шамамен 85%-ын құрайды. Мұнай бағасының тұрақсыздығы, мемлекеттік шығындардың артуы және қаржы секторындағы тәуекелдер сыртқы қарыздың өсуіне ықпал етуде. Қазақстан үшін сыртқы қарыз деңгейін тұрақтандыру, бюджеттік тәртіпті күшейту және экономиканы әртараптандыру стратегиялық басымдық болуы тиіс. Қарыз саясатын дұрыс жүргізбесе, болашақта экономикалық тәуелділік артып, макроэкономикалық қауіптер күшеюі мүмкін. Осыған байланысты, Қазақстан үшін бюджеттік саясатты оңтайландыру, ішкі қаржы көздерін дамыту, ұлттық валютаның тұрақтылығын қамтамасыз ету және мемлекеттік қарызды тиімді басқару негізгі міндеттердің бірі болып қала береді [2].

Энергетикалық қауіпсіздік – мемлекеттің ұлттық қауіпсіздігінің негізгі элементтерінің бірі. Энергетикалық тәуелділік мемлекеттің экономикалық тұрақтылығына және саяси дербестігіне тікелей әсер етеді. Егер елдің энергия ресурстары шетелдік жеткізушілерге қатты тәуелді болса, онда ол геосаяси қысымға ұшырауы мүмкін. Энергетикалық дағдарыстар мен халықаралық санкциялар жағдайында мұндай тәуелділік мемлекеттің экономикалық жүйесіне үлкен қауіп төндіреді. Сондықтан көптеген елдер энергия ресурстарын әртараптандыруға, жаңартылатын энергия көздерін енгізуге және энергетикалық тиімділікті арттыруға бағытталған саясат жүргізуде.

Әлемдік тәжірибеге жүгінсек, энергетикалық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің бірнеше тиімді стратегиялары бар. Біріншіден, энергия көздерін

эртараптандыру – негізгі қадамдардың бірі. Германия, Қытай және Жапония сияқты елдер баламалы энергия көздерін дамытуға ерекше көңіл бөлуде. Мысалы, Германияның «Energiewende» стратегиясы жаңартылатын энергия көздерінің үлесін арттыруға бағытталған және бұл саясат елдің энергия тәуелсіздігін нығайтуға ықпал етті. Екіншіден, стратегиялық мұнай және газ қорларын сақтау маңызды. АҚШ-та мұнай қорының стратегиялық резервтері бар, бұл елге кез келген энергетикалық дағдарыс жағдайында тұрақтылықты сақтауға мүмкіндік береді.

Үшіншіден, энергетикалық инфрақұрылымды жаңғырту және энергия тиімділігін арттыру арқылы тәуелділікті азайтуға болады. Норвегия мен Канада табиғи ресурстарын ұтымды пайдалану және экономиканың шикізаттық тәуелділігін төмендету мақсатында ұзақ мерзімді стратегияларды жүзеге асыруда. Қазақстанның жағдайына келсек, елдегі энергия өндіру негізінен көмірсутектерге тәуелді, бұл болашақта тұрақсыздық қаупін күшейтуі мүмкін. Сондықтан жаңартылатын энергия көздерін дамыту, энергетикалық тиімділікті арттыру және «жасыл» технологияларға инвестиция салу маңызды. Қазақстан 2060 жылға қарай көміртегі бейтараптығына қол жеткізу жөнінде стратегиялық міндет қойып отыр, алайда бұл мақсатқа жету үшін айтарлықтай құрылымдық реформалар қажет.

Технологиялық даму деңгейі де ұлттық қауіпсіздіктің маңызды аспектісі болып табылады. Бүгінгі таңда цифрлық экономиканы қалыптастыру, жасанды интеллект, робототехника, биотехнология және нанотехнология сияқты салаларда даму қарқынын арттыру мемлекеттің ғаламдық бәсекеге қабілеттілігін анықтайды. Егер мемлекет технологиялық прогрестен артта қалса, оның экономикалық және қорғаныс әлеуеті әлсірейді.

Қазіргі таңда АҚШ, Қытай, Жапония және Еуропалық Одақ мемлекеттері технологиялық көшбасшылық үшін күрес жүргізуде. Қытайдың «Made in China 2025» стратегиясы технологиялық егемендікті қамтамасыз етуге бағытталған және негізгі салаларды цифрландыруды қамтиды. АҚШ-тағы «Chips and Science Act» бағдарламасы жартылай өткізгіштер өндірісін дамытуға бағытталған, бұл ұлттық қауіпсіздік тұрғысынан стратегиялық маңызға ие. Егер ел цифрлық технологияларды дамытпаса, ол жаһандық экономикалық және әскери бәсекеге қабілетсіз болып қалады [5].

Қазақстан үшін технологиялық дамуға баса назар аудару – стратегиялық міндет. Елдегі ғылым мен инновацияларды дамыту үшін білім беру жүйесін жаңғырту, ғылыми зерттеулерді қаржыландыру көлемін арттыру және зияткерлік меншік құқығын қорғау шараларын жүзеге асыру қажет. Мемлекеттің технологиялық егемендігіне қол жеткізу үшін өндірістік инновациялар мен жоғары технологиялық салаларға инвестиция салу, стартап экожүйесін қолдау маңызды. Осы орайда, Қазақстандағы «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасы аясында цифрлық инфрақұрылымды жетілдіру, IT-индустрияны дамыту, жасанды интеллект пен үлкен деректерді пайдалану жөніндегі жобалар қолға алынуда.

Қаржылық қылмыстар мен сыбайлас жемқорлық экономикалық қауіпсіздікке айтарлықтай нұқсан келтіреді. Бұл құбылыстар мемлекеттік

ресурстардың тиімсіз бөлінуіне, көлеңкелі экономиканың өсуіне және инвестициялық тартымдылықтың төмендеуіне әкеледі. Халықаралық тәжірибе көрсеткендей, жемқорлық деңгейі жоғары елдерде экономикалық тұрақсыздық күшейіп, әлеуметтік теңсіздік артады. Қазақстан бұл мәселеге ерекше көңіл бөліп, қаржы мониторингін күшейту, мемлекеттік сатып алу жүйесін ашық ету және салықтық әкімшілендіруді жетілдіру шараларын жүзеге асыруда.

Цифрлық технологиялардың дамуы ақпараттық қауіпсіздік мәселесін алдыңғы қатарға шығарды. Мемлекеттік ақпараттық жүйелерге жасалатын кибершабуылдар экономикалық және ұлттық қауіпсіздікке қатер төндіруі мүмкін. Көптеген дамыған елдер киберқорғаныс стратегияларын қабылдап, ақпараттық инфрақұрылымды нығайтуда. Қазақстанда да «Киберқалқан» бағдарламасы жүзеге асырылып, мемлекеттік және жеке сектордың ақпараттық қауіпсіздігі күшейтілуде.

Азық-түлік қауіпсіздігі де ұлттық тұрақтылықтың маңызды бөлігі болып табылады. Ауыл шаруашылығындағы технологиялық артта қалу, климаттық өзгерістер және жаһандық нарықтағы тұрақсыздық азық-түлік жетіспеушілігіне алып келуі мүмкін. Бұл мәселені шешу үшін аграрлық секторды жаңғырту, заманауи технологияларды енгізу және азық-түлік қорларын қалыптастыру қажет. Қазақстан аграрлық мемлекет ретінде су үнемдеу технологияларын енгізу, өнімділікті арттыру және ауыл шаруашылығын цифрландыру шараларын күшейтуі тиіс.

Экономикалық қауіпсіздіктің құқықтық негіздері Қазақстан Республикасының «Ұлттық қауіпсіздік туралы» Заңында айқындалған. Бұл заңға сәйкес, мемлекеттің экономикалық тұрақтылығын сақтау, қаржылық тәуелсіздікті қамтамасыз ету және стратегиялық салаларды қорғау негізгі міндеттер ретінде белгіленген. Сонымен қатар, «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Заң аясында мемлекеттік басқаруда ашықтықты күшейту, мемлекеттік қызметкерлердің табыс декларацияларын жариялау және бақылау тетіктерін жетілдіру шаралары жүзеге асырылуда [6].

Жалпы, экономикалық қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін қаржылық тәртіпті нығайту, цифрлық қауіпсіздікті арттыру, азық-түлік тұрақтылығын сақтау және құқықтық базаны жетілдіру қажет. Қазақстан халықаралық тәжірибені ескере отырып, ұлттық мүддені қорғауға бағытталған реформаларды одан әрі дамытуы тиіс.

Әдебиеттер тізімі:

1. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК ҚАРЫЗЫ ЖӘНЕ ОНЫ БАСҚАРУ. Андабаева Г.К. э.ғ.к. әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы
2. Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің есебі, Алматы, 2018 жыл
3. ҚАЗАҚСТАНДЫҚТАРДЫҢ КРЕДИТТІК ҚАРЫЗЫ: МИФ ЖӘНЕ ШЫНДЫҚ [электронды ресурс]. <https://ranking.kz/kz/sholu/banking-and-finance-kz/kazakstandyktardyn-kredittik-karyzy-mif-zhene-shyndyk-takrypty-taldayyk.html>

4. 2021 – 2023 жылдарға арналған макроэкономикалық саясат шараларын үйлестіру туралы.
https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000090?utm_source=chatgpt.com
5. Манкив, Нью-Йорк (2020). Макроэкономика.
6. Стиглиц, Дж.Е. (2016). Еуро: Ортақ Валюта Еуропаның Болашағына Қалай Қауіп төндіреді. В.В. Нортон Және Компания.
7. ҚР ұлттық статистика бюросы. <https://stat.gov.kz/ru/>

ВЛИЯНИЕ КИБЕРУГРОЗ НА ЭКОНОМИЧЕСКУЮ СТАБИЛЬНОСТЬ И НАЦИОНАЛЬНУЮ БЕЗОПАСНОСТЬ

Мишкель Илона Анатольевна

студентка 3 курса факультета экономики и управления
Гродненский Государственный Университет им.Янки Купалы, г.Гродно,
Беларусь

ilonamishkel41@gmail.com

Витун Светлана Емельянова

Кандидат экономических наук, доцент
Гродненский Государственный Университет имени Янки Купалы
wsveta70@mail.ru

Аннотация:

В современном взаимосвязанном мире противодействие киберугрозам стало критически важным для поддержания экономической стабильности и национальной безопасности. Быстрое развитие информационных технологий превратило киберпространство в неотъемлемую часть жизнедеятельности общества, что делает кибербезопасность ключевым элементом стратегии обеспечения стабильности мирового порядка. Киберугрозы, включая кражу данных, атаки на критическую инфраструктуру и кибершпионаж, могут иметь разрушительные последствия для финансовых рынков, цепочек поставок и общественного доверия, непосредственно влияя на экономическое благополучие государств. Более того, киберпространство все чаще становится ареной геополитического противостояния, что подчеркивает тесную взаимосвязь между кибербезопасностью и такими аспектами национальной безопасности, как оборона и внешняя политика. Поэтому исследование и разработка эффективных мер противодействия киберугрозам, включая международное сотрудничество, совершенствование законодательства и повышение киберграмотности, необходимы для устойчивого развития и защиты национальных интересов. Без пристального внимания к проблемам кибербезопасности невозможно гарантировать стабильное функционирование экономики и безопасность государства в целом.

Abstract:

In today's interconnected world, countering cyber threats has become critically important for maintaining economic stability and national security. The rapid